

ШЕВЧЕНКО

Інна Юріївна

shevchenko.khnadu@gmail.com

к.е.н., доцент, Харківський
національний автомобільно-
дорожній університет

УДК 378.2: 001.38

**МОЛОДІ ВЧЕНІ – МАЙБУТНЄ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ: ОГЛЯД
ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ**

**YOUNG SCIENTISTS – FUTURE OF THE HIGH SCHOOL OF
UKRAINE: REVIEW OF THE STATE PROMOTION TOOLS FOR THE
SCIENTIFIC POTENTIAL DEVELOPMENT OF THE YOUNG
RESEARCHERS**

У статті висвітлено проблеми провадження наукової діяльності молодими вченими в Україні. Надано характеристику інструментам державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих дослідників в Україні. Зроблено висновок про необхідність збільшення кількості інструментів державного стимулювання наукової діяльності молодих учених в Україні.

В статье освещены проблемы осуществления научной деятельности молодыми учеными в Украине. Дана характеристика инструментам государственного стимулирования развития научного потенциала молодых исследователей в Украине. Сделан вывод о необходимости увеличения количества инструментов государственного стимулирования научной деятельности молодых ученых в Украине.

The article deals with the problems of conducting the scientific activity by the young scientists in Ukraine. It was given the characteristic of the state promotion tools for the scientific potential development of the young researchers in Ukraine. It was made the conclusion about the need of increasing the number of the state promotion tools for the scientific activity of the young scientists in Ukraine.

Ключові слова: молодий вчений, наукова діяльність, науковий потенціал

Ключевые слова: молодой ученный, научная деятельность, научный потенциал

Keywords: young scientist, scientific activity, scientific potential

ВСТУП

Згідно ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» вчений – це «... фізична особа, яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження і отримує наукові та науково-технічні результати», а молодий вчений – це «... вчений віком до 35 років» [1].

Саме молоді вчені зазвичай є найпотужнішими генераторами новітніх, унікальних і креативних ідей, а їх кваліфікація значною мірою визначає вектор освітнього та науково-технічного розвитку держави.

Не виникає сумнівів у тому, що молоді вчені – це майбутнє вищої школи України. Тому особливу важливість отримує створення умов для збереження та нарощування наукового потенціалу молодих учених.

Згідно актуальних даних Міністерства освіти і науки України [2], нині в системі вищих навчальних закладів і НАН України працюють 31581 молодих учених, з них: 151 науковців – доктори наук, 9586 науковців – кандидати наук, 12398 науковців – аспі-

ранти, 379 науковців – докторанти, 9067 науковців – не мають наукового ступеня та не навчаються в аспірантурі.

Утім, чисельність молодих учених стрімко зменшується. Як зазначається у доповідній записці «Про інституційний розвиток рад молодих учених й механізми стимулювання молоді до наукової діяльності», представленій Радою молодих учених при МОНУ Колегії Міністерства науки і освіти України, «... протягом 2012-2015 рр. чисельність молодих учених в системі вищих навчальних закладів зменшилася майже на 9,5 тисяч осіб (з 40232 осіб до 31581 осіб), тобто на 22%; у системі Національної академії наук України – на 7 тисяч осіб» [2]. Наявність такої тенденції свідчить про відсутність вагомих стимулів у молоді щодо здійснення наукової діяльності.

Значно посилилася й академічна мобільність молодих вчених України, що несподівано (окрім позитивних ефектів) мало негативні наслідки: так, як показує практика, після участі у наукових заходах закордоном часто молодими науковцями приймаються рішення про еміграцію до інших країн для

продовження наукової діяльності. Не можна однозначно стверджувати, що причиною такого рішення є виключно фактор вищої оплати праці молодих учених у країнах, до яких емігрують перспективні дослідники.

Радою молодих учених при Міністерстві освіти і науки України регулярно проводяться опитування

провідних молодих науковців України з метою ідентифікації головних їх мотивів до провадження наукової діяльності. Порівняння результатів таких опитувань, проведених у 2009 р. та 2015 р., наглядно представлено автором на рис. 1.

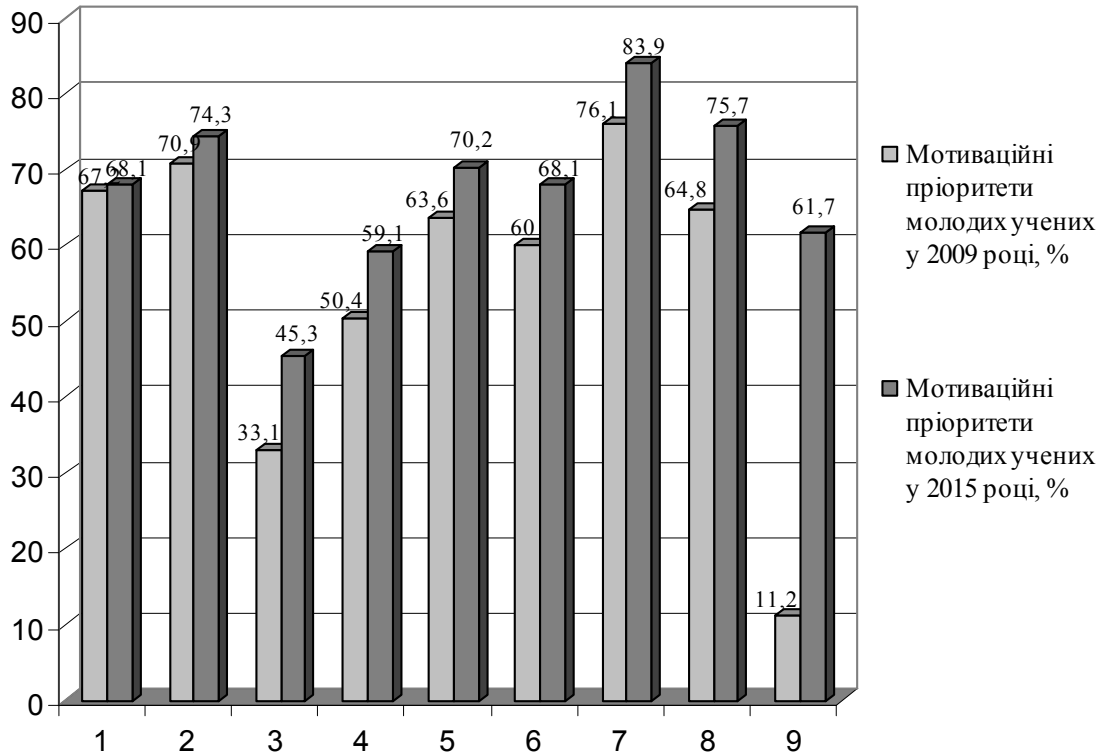

Рис. 1. Мотиваційні пріоритети молодих учених України [побудовано автором за даними [2]]

1 – розмір заробітної плати, 2 – сприятливий соціально-психологічний клімат, 3 – можливість стажування за кордоном, 4 – справедливий розподіл праці, 5 – можливість втілення в життя наукових розробок, 6 – ефективна взаємодія з науковим керівником, 7 – постійне підвищення професійного рівня, 8 – захист дисертаційного дослідження, 9 – гідні побутові умови

Як бачимо з рис. 1, у 2015 р. усі з перерахованих чинників здійснювали більший стимуляційний вплив на мотивацію молодих учених до провадження наукової діяльності, а ніж у 2009 р..

При цьому значно посилилася важливість таких стимуляційних чинників як гідні побутові умови, можливість стажування за кордоном і захист дисертаційного дослідження. Тим самим, підсумовуючи вищезазначене, можна прийти до розуміння першочергової необхідності створення на загальнодержавному рівні сприятливих умов для ефективного провадження наукової діяльності молодими дослідниками.

МЕТА РОБОТИ полягає у огляді інструментів державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих учених в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При проведенні дослідження використано агальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, метод

аналізу та синтезу, метод індукції та дедукції, системний підхід, монографічний метод, порівняльний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Традиційно в теорії та практиці управління найбільш універсальними та дієвими щодо стимулювання будь-якої діяльності визнаються економічні методи. Основними економічними методами державного стимулювання наукової діяльності молодих учених є надання їм фінансової підтримки у вигляді стипендій, премій і грантів.

Скориставшись нормативно-правовою базою офіційного веб-порталу Верховної Ради України (пошуковою системою «Законодавство України»), представимо у табл. 1 загальну характеристику основних інструментів державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих дослідників в Україні.

Таблиця 1

Інструменти державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих учених в Україні

[сформовано за джерелами [3-11]]

Інструмент державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих учених	Умови застосування інструменту державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих учених
Стипендія Президента України для молодих учених	<p>Стипендії Президента України для молодих вчених НАН України для найбільш талановитих молодих учених призначаються з метою підтримки молодих учених, які здійснюють перспективні наукові дослідження в галузі природничих, технічних, гуманітарних і суспільних наук. Присуджуються 300 щомісячних стипендій Президента України, строком до двох років.</p> <p>На здобуття стипендій можуть бути висунені наукові співробітники, аспіранти, стажери-дослідники та інженерно-технічні працівники наукових установ, організацій та підприємств НАН України, яким не виповнюється 35 років на час присудження стипендії.</p> <p>Особи, які бажають здобути стипендії, повинні мати опубліковані наукові праці, науковий доробок та можливість проводити наукові дослідження [3].</p>
Стипендія Кабінету Міністрів України для молодих учених	<p>На здобуття стипендій можуть висуватися наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад'юнкти, докторанти, інші вчені та інженерно-технічні працівники наукових установ, організацій, вищих навчальних закладів.</p> <p>Вік осіб, які висуваються на здобуття стипендій, не може перевищувати 33 років для осіб, які мають вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, та 38 років для осіб, які мають науковий ступінь доктора наук або навчаються в докторантурі, на час їх висування для участі у конкурсі на здобуття стипендій.</p> <p>Обов'язковою умовою для здобуття стипендії є наявність у претендента вагомих наукових результатів, а також можливість проводити наукові дослідження. Присуджуються 320 щомісячних стипендій Кабінету Міністрів України, терміном на два роки [4].</p>
Іменна стипендія Верховної Ради України для найталановитіших молодих учених	<p>Претенденти на отримання стипендії висуваються з числа молодих вчених, які проводять фундаментальні наукові дослідження з пріоритетних напрямів науки і збагатили її визначними науковими здобутками.</p> <p>Щороку призначаються: 10 стипендій для докторів наук (віком до 35 років) та молодих учених, які успішно пройшли захист докторської дисертації; 20 стипендій для докторантів та здобувачів наукового ступеня доктора наук віком до 35 років, матеріали докторської дисертації яких прийняті до розгляду спеціалізованою вченою радою для захисту докторських дисертацій [5].</p>
Премія Президента України для молодих вчених	<p>Присуджується за видатні досягнення в галузі природничих, технічних та гуманітарних наук, які сприяють дальшому розвитку науки, суспільному прогресу і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі.</p> <p>На здобуття премії можуть висуватися наукові роботи, опубліковані у закінченій формі не менше ніж за рік до їх висунення.</p> <p>Присуджується щороку до сорока премій (із них до двадцяти премій для молодих вчених вищих навчальних закладів).</p> <p>Вік осіб, які висуваються на здобуття премії, не може перевищувати 35 років для осіб, які мають вищу освіту другого рівня, та 40 років для осіб, які мають науковий ступінь доктора наук або навчаються в докторантурі, на час висування роботи для участі у конкурсі на здобуття премії [6].</p>
Премія Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок	<p>Призначається з метою сприяння розвитку вітчизняної науки і техніки, активізації участі талановитих молодих учених у проведенні міждисциплінарних фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок, інноваційному розвитку держави, підвищенню престижу наукового працівника та його ролі у суспільстві. Щороку присуджується 20 премій.</p> <p>Колектив претендентів на присудження однієї Премії не може перевищувати 4-х осіб. Претендентам на присудження премії має бути менше 35 років [7].</p>
Грант Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених	<p>Надається на конкурсній основі з метою вирішення актуальних проблем молодих учених, забезпечення їх активної участі в реалізації державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу.</p> <p>До участі в конкурсі допускаються молоді вчені віком: доктори наук – до 35 років, докторанти – до 33 років, кандидати наук – до 30 років.</p> <p>У 2017 році Грант Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених було призначено 54 молодим науковцям на загальну суму 3 млн 540 тис. грн. [8-10].</p>
Грант Кабінету Міністрів України колективам молодих учених для проведення прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки	<p>Надається з метою підтримки прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок, які спрямовані на створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної продукції.</p> <p>Грант може отримати колектив молодих учених, яким на момент оголошення конкурсу не виповнилося 35 років. Чисельність колективу молодих учених-претендентів на отримання гранту не може перевищувати десяти осіб.</p> <p>Строк проведення прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок за грантом не може перевищувати два роки [11].</p>

В останні роки потужною підтримкою розробок молодих дослідників з боку держави став Конкурс проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України [12]. Завдяки проведенню даного конкурсу у 2016 р. 79 наукових проектів молодих учених отримали фінансування з Державного бюджету у розмірі 12,6 млн грн., а у 2017 р. Міністерством освіти і науки України було прийнято рішення профінансувати реалізацію 123 проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених на суму 28,4 млн грн. [13-14].

ВИСНОВКИ

Утім, не дивлячись на наявність в Україні позитивної тенденції до зростання кількості інструментів державного стимулювання розвитку наукового потенціалу молодих дослідників, слід зазначити, що таке зростання відбувається недостатніми темпами. Так, наприклад, стипендії, премії та гранти для молодих учених щорічно можуть отримувати лише близько 0,03% молодих дослідників, що є вкрай низьким показником.

Відповідно, питання щодо необхідності збільшення кількості інструментів державного стимулювання наукової діяльності молодих учених в Україні залишається актуальним і надалі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_naukovu_i_naukovo-tehnichnu_diyalnist/statja-1.htm.
2. Кращенко Ю.П. Доповідна записка «Про інституційний розвиток рад молодих учених й механізми стимулювання молоді до наукової діяльності» / Кращенко Ю.П., Дегтярьова І.О., Толстанова А.М., Пелехатий А.О., Попов С.В., Коваль К.О. – К., 2017. – 11 с.
3. Умови та порядок проведення конкурсу на здобуття стипендій Президента України для молодих вчених [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kdpu-nt.gov.ua/content/umovi-ta-poryadok-provedennya-konkursu-na-zdobuttya-stipendii-prezidenta-ukrayini-dlya-molod>.
4. Умови та порядок проведення конкурсу на здобуття стипендій Кабінету Міністрів України для молодих вчених [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kdpu-nt.gov.ua/content/umovi-ta-poryadok-provedennya-konkursu-na-zdobuttya-stipendiy-kabinetu-ministriv-ukrayini-dl>.
5. Постанова Верховної Ради України «Про встановлення іменних стипендій Верховної Ради України для найталановитіших молодих учених» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pandia.ru/text/79/521/3384.php>.
6. Указ Президента України «Про Положення про премію Президента України для молодих вчених» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kdpu-nt.gov.ua/content/polozhennya-pro-shchorichni-premiyi-prezidenta-ukr-ayini-dlya-molodikh-vchenikh>.
7. Постанова Верховної Ради України «Про Премію Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-BPU/type-Postanova/775-V-16.03.2007.htm.
8. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підтримки молодих учених» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315/2002>.
9. Указ Президента України «Про Положення про порядок надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1210/2002>.
10. Розпорядження Президента України «Про призначення грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених на 2017 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/78/2017-pp>.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заснування грантів Кабінету Міністрів України колективам молодих учених для проведення прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-KMU/typePostanova/835-2012-p-29.08.2012.htm.
12. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про проведення Міністерством освіти і науки України Конкурсу проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства, подальше виконання цих робіт і розробок за рахунок коштів загального фонду державного бюджету та управління ними» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/z0015-16>.
13. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження переліку проектів, що пройшли конкурсний відбір проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства, та формування тематичних планів у 2016 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soc-econom-region.in.ua/files/images.pdf>.
14. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження переліку проектів, що пройшли конкурсний відбір проектів наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, які працюють (навчаються) у вищих навчальних закладах та наукових установах, що належать до сфери управління Міністерства, та формування тематичних планів у 2017 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-10-03/8104/1333.pdf>.